

**ЖАНРОВІ ПАТЕРНИ РОМАНУ «ЛИСТ ДО СЕБЕ»
Ф. МАЛЛЕ-ЖОРИС**

У статті аналізується роман сучасної французької письменниці Ф. Малле-Жоріс «Лист до себе» і визначаються його основні жанрові патерни. Ознаки жанрів автобіографії, есе та щоденника представлені на різних рівнях роману, домінуючими серед яких є ознаки есе.

*The article analyzes the novel *A Letter to Myself* by a modern French writer F. Mallet-Joris and determines its main genre patterns. The genre characteristics of autobiography, essay, and diary are represented on the different levels of the novel, whereas ones of essay are dominant.*

В основі кожного жанру лежить інваріантний патерн, який лишається незмінним, незважаючи на трансформації, яких зазнає жанр під час когнітивного моделювання. За Т. Бовсунівською, «жанровий патерн – це концептуально зумовлена смислоструктура когнітивної моделі жанру, яка представляє тенденцію його формо- та змістотворення і не є завершеним трафаретом»¹.

Автобіографія посідає чільне місце у прозовій творчості Ф. Малле-Жоріс. Автобіографічними є її романи «Лист до себе» (1963), «Паперовий будиночок» (1970), «Подвійне зізнання» (2000). Проаналізуємо перший виразно автобіографічний роман Ф. Малле-Жоріс – «Лист до себе» («*Lettre à moi-même*»), умовно назвавши його романом. За Ф. Леженом автобіографія – це «ретроспективна прозова оповідь, яку веде реальна особа про своє існування, роблячи акцент на особистому житті, зокрема на історії своєї особистості»². У романі «Лист до себе» героїня – жінка-письменниця – розмірковує над життям своїм і своїх друзів, над природою творчості, письменництва. За відсутності виструнченої сюжетної лінії текст конструюється з невеликих оповідань. Формально це виглядає наступним чином: останній конструкт розділу-оповідання (слово, фраза) становить назву наступного розділу, – такий спосіб побудови тексту дозволяє об'єднати кілька десятків есе-роздумів у єдине ціле. Концептосфера роману включає такі концепти як *істина, віра, писати, любов, друг, життя, смерть, Інший*.

Ф. Малле-Жоріс виступає в романі не лише від першої особи. Також текст містить звертання автора до персонажа у другій особі: «Але ж **ви** граєте в їхню гру, бідна моя Малле-Жоріс»³, а також говоріння про себе в третій особі однини: «Я споглядаю цю Малле-Жоріс, яка «завжди добре виглядає на фото» будь-якої пори року, на тлі будь-яких декорацій. [...] Я бачу, як вона робить домашнє завдання з одним із дітей, як вона нахилилася над ліжечком своєї найменшої дитини (*а ви знаєте, що це четверта?...*)»⁴.

У тексті проступає виразна когнітивна спрямованість. «Потрібно було, щоб я розпочала *міркувати*, щоб відкрила, що порухів роздумів недостатньо, щоб *осягти* речі»⁵. Спостерігається часта інтеррогація автора: «Чи вона існувала насправді – ця *істина*, *об'єкт* моїх пошуків, моїх бажань? *Чи мали сенс* мій пошук, моя робота?»⁶. «Я починаю прагнути спілкуватися сама із собою, співпадати сама із собою. ... Отже, *розмірковувати. Писати. Розмірковувати* фрагментарно, за допомогою лише фактів із щоденного життя, оскільки, як я собі казала, це було єдиним, що я мала»⁷.

Зіставимо жанрові характеристики автобіографії з романом «Лист до себе», користуючись раніше наведеною таблицею Т. Бовсунівської щодо роману «Паперовий будиночок» Ф. Малле-Жоріс.

Порівняльна таблиця жанрових ознак автобіографії і роману «Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс

<i>Жанрові автобіографії</i>	<i>ознаки</i>	<i>«Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс</i>
Співпадіння оповідач-персонаж	автор-	Наявне. Письменниця Ф. Малле-Жоріс виступає як автор, оповідач і персонаж
Оповідь ведеться від першої особи однини	від	Оповідь переважно від першої особи однини, іноді – від третьої особи однини (наприклад, як у Р. Барта)
Прозова форма		Прозова форма
Ретроспективність зображення		Ретроспективність зображення присутня
Хронологічна послідовність викладу		Не підтримується
Компенсаторна функція		Наявна, широко присутні

самовідтворення автора	думки щодо літературної творчості, покликання письменника
Невизначеність історичного часу в жіночих автобіографіях	Відсутні конкретні дати, натомість присутні вікові орієнтири: «в одинадцять років», «у сімнадцять років» тощо
У жіночих автобіографіях замість часової наративної послідовності реалізується емоційна	Зображено не послідовний часоплин життя, а окремі емоційно забарвлені сцени – зустріч з видавцем, обід з друзями тощо
Жіноча афектована історія	Стрижневий мотив роману – навернення до католицизму
Автобіографія як «письмо визнання» у феміністичній критиці	Відповідає цьому критерію
Пам'ять, колективні спогади в автобіографії (за фемінізмом)	Спогади індивідуалізовані, колективне самоусвідомлення як текстовий факт відсутнє
Фрагментарність і умовчання	Наявні. Фрагментарність – виразна особливість цього роману
Акцент на особистому житті	Наявний

Проведений аналіз демонструє наявність більшої частини жанрових ознак автобіографії у романі «Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс. Однак ми не можемо називати цей роман суто автобіографічним, оскільки у романі відсутні окремі вагомні ознаки автобіографії. Таким чином, у романі «Лист до себе» спостерігаємо трансформацію жанру автобіографії.

Змістове наповнення твору дозволяє охарактеризувати його як автодокументальне письмо, водночас побудова роману вказує на його приналежність до есеїстичної літератури. К. Зацепін відзначає таку особливість есеїстичної форми як здатність активно взаємодіяти з іншими жанровими формами. Існує два шляхи такої взаємодії: есеїстична оповідь проникає у структуру іншої форми і перетворює її,

або ж інша форма привласнює елементи есе у власних цілях. У цьому випадку можемо говорити про роман як про форму, якій, за М. Бахтіним, притаманна універсальна властивість привласнювати інші жанрові форми⁸. Есе, за М. Епштейном, – це «частково признання, як щоденник, частково міркування, як стаття, частково оповідь, як оповідання. Це жанр, який тільки і тримається своєю принциповою позажанровістю. ... Есе лише тоді залишається собою, коли безперервно перетинає межі інших жанрів»⁹. Зіставимо жанрові характеристики есе із досліджуваним романом.

Порівняльна таблиця жанрових ознак есе і роману «Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс

<i>Жанрові ознаки есе</i>	<i>«Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс</i>
Інтелектуалізм та концептуалізм (за Г. Лукачем)	Дотримано
Принцип фрагментарності	Дотримано. Фрагментарність – виразна особливість цього роману
Вільна будова композиції	Дотримано
Часта та неочікувана для читача зміна сюжетів	Дотримано
Відсутність хронологічної послідовності описів	Дотримано
Відсутність заздалегідь розробленого плану	Не відомо
Підкреслено особистісна позиція	Дотримано
Екзистенційна напруга	Наявна
Відсутність прагнення до вичерпної та остаточної трактовки	Дотримано

Як бачимо, роману «Лист до себе» притаманна більшість зазначених характеристик жанру есе. Роман також нагадує жанр щоденника. «Лист до себе» виступає як своєрідний щоденник роздумів, де автор розмірковує над природою письменницької творчості в цілому і власної зокрема. Присутні й елементи літературного щоденника. У «Листі до себе» Ф. Малле-Жоріс

провадить пошуки сюжету, експериментує з постаттю персонажу, згадує свої попередні романи: «Брехня» (1956) і «Царство небесне» (1958) і переосмислює факти своєї письменницької біографії. За О. Єгоровим, принциповою відмінністю щоденника від будь-якого іншого літературного жанру є те, що він представляє собою не буття, а становлення¹⁰. Щоденник – не остаточна структура, а динамічний рухливий феномен. Спробуємо виявити жанрові ознаки щоденника у романі «Лист до себе».

Порівняльна таблиця жанрових ознак щоденника і роману «Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс

<i>Жанрові ознаки щоденника</i>	<i>«Лист до себе» Ф. Малле-Жоріс</i>
Існування на межі документалістики, мемуаристики, есеїстики	Присутні ознаки есе, автобіографії, щоденника, роману
Позаконцепційність суб'єктивності, плинність концептуальності (зміна переконань)	Є стрижневим конструктом твору: пошуки себе, шлях до віри, навернення до католицизму
Єдиний часовий план зображення	Відсутній. Спостерігаються три часові плани зображення, переважає – минулий час
Неретроспективність, часопростір тут-і-тепер	Не дотримано. Ретроспективність переважає над сучасністю
Щоденний запис, датування	Відсутній. Натомість смисловий розподіл розділів
Оповідь від першої особи однини	Оповідь від першої особи однини
Сповідальність – світська форма сповідання (за Богдановим)	Переважно відсутня. Відбувається відтворення ситуацій, подій, сповідальне присутнє імпліцитно
Хронологічна сюжетна структура, що визначається подіями життя автора	Відсутня. Події представлені фрагментарно, важко простежити хронологічну послідовність

Імпліцитна комунікативна спрямованість	присутня
Відсутність наперед визначеної конструкції, її визначає потік життя	Неможливо встановити
Щоденник має спонукальні мотиви до написання – позалітературні	Наявні як позалітературні, так і літературні спонукальні мотиви до написання
Відсутність стилістичних обмежень	Спостерігається, присутні різноманітні стилі
Фрагментарність і умовчання	Присутні
Компенсаторна функція щоденника	Наявна, широко присутні думки щодо літературної творчості, покликання письменника
Відкритість композиції	Наявна

Таблиця демонструє, що «Лист до себе» містить окремі жанрові ознаки щоденника. За І. Савкіною, особливість щоденникових практик полягає в постійній (ре/пере/де)конструкції ідентичності в процесі письма. «Наративне я – це суб'єкт у процесі; воно ніколи не готове; воно розщеплене, мінливе, суперечливе»¹¹. У Ф. Малле-Жоріс ця особливість не лише спостерігається, але й акцентується автором.

При зіставленні трьох таблиць можна виявити, що жанрові ознаки автобіографії, есе та щоденника проявляються нерівномірно, домінантою є ознаки есе. Окрім трьох наведених жанрових патернів у творі присутні ознаки інших жанрів, які виступають у романі вставними жанрами, це біографія у редукованому вигляді (історія німецького коменданта; Тео Ван Гога, брата Вінсента Ван Гога; Леоні Марті, сестри св. Терези з Лізьє), тревелог (подорож Іспанією в юнацькі роки), інтерв'ю (діалог інтерв'юера з Ф. Малле-Жоріс), спогади, і – жанри інших видів мистецтва – кінематографу (відгуки нової хвилі) та живопису (жанр портрету). Також наявні зачатки дитячої белетристики, яка вповні проявить себе у наступному автобіографічному романі автора – «Паперовий будиночок» (1970). Отже, домінантними жанровими патернами роману «Лист до себе» –

або ж його протожанрами – служать есе, автобіографія та щоденник. Ці три визначальні жанрові патерни досліджуваного твору синтезують жанр, який можна визначити як автобіографічний роман-есе (за К. де Обалдіа роман-есе є найбільш очевидним прикладом есеїстичної жанрової форми).

Єдиною структурною мірою твору є фрагментарність, яка притаманна для усіх трьох провідних жанрів твору. Сьогоднішня інформаційна відкритість сприяла виходу автодокументального письма з маргінесу літературного простору і утвердженню за ним статусу значущого жанру. Інтернетівські блоги, Живий журнал, форуми, що є місцем інтенсивного обміну повідомлень, все це – щоденникові практики, що межують з есеїстикою та епістолярієм. У романі «Лист до себе» можна побачити прототип Живого журналу, непов'язані «пости» (записи) якого кодифікуються виключно особистістю автора. За тим же принципом побудовані й інші романи Ф. Малле-Жоріс – «Паперовий будиночок» і «Подвійне зізнання». Отже, можна стверджувати, що такий характер оповіді притаманний для автобіографічних творів Ф. Малле-Жоріс в цілому.

¹Бовсунівська Т.В. Основи теорії літературних жанрів: монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – С. 501; ²Lejeune Ph. Le Pacte autobiographique, Paris, Editions du Seuil, «Poétique», 1975. – р. 26; ³Mallet-Joris F. Lettre à moi-même, Julliard, Paris, 1963. – р. 27; ⁴Там само. – С. 12; ⁵Там само. – С. 194; ⁶Там само. – С. 241; ⁷Там само. – С. 155; ⁸Зацепин К.А. «Мыслить литературой» или эссе как художественный феномен // Вестник Самарской Гуманитарной академии. Серия “Философия. Филология.” - 2007.- №2. – С. 195-209 <http://www.phil63.ru/myslit-literaturoi-ili-esse-kak-khudozhestvennyi-fenomen>; ⁹Эпштейн М. Эссе об эссе http://www.emory.edu/INTELNET/esse_esse.html; ¹⁰Егоров О.Г. Русский литературный дневник XIX века. История и теория жанра: Исследование. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 230 с. ¹¹Савкина И. Теории и практики автобиографического письма // «НЛО». – 2008. - №92 <http://magazines.russ.ru/nlo/2008/92/sa29.html>